

Терлецька Ю.М.

кандидат психологічних наук,

*доцент кафедри педагогіки та соціального управління
Національного університету «Львівська політехніка»*

НЕЗАДОВОЛЕННЯ ЛЮДИНОЮ ПОТРЕБ У ПРАВАХ І СВОБОДАХ ЯК ПІДґРУНТЯ РОЗВИТКУ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

Навколишнє соціальне середовище постійно здійснює вплив на розвиток, формування, вчинки, поведінку (девіантну, ризиковану, асоціальну (протиправну, аморальну), агресивну, конформну та ін.) і діяльність особистості. Неможливість задоволення людиною соціальних потреб, необхідних для її нормального розвитку й життєдіяльності, призводить до виникнення в неї психосоціальної депривації, котра, своєю чергою, часто спричиняє асоціальну поведінку, яка порушує правові й загальноприйняті етичні, соціальні й моральні норми, вирізняється високою ймовірністю вияву агресії у відкритій формі, несформованістю установок на повагу до соціуму й закону, наявністю егоїзму, егоцентризму та імпульсивності.

Однак у психологічній науці наявні незначні напрацювання з питань сутності й змісту психосоціальної депривації. Найчастіше мова йде про соціальну деривацією, під якою розуміють специфічні відхилення від реальних соціальних норм поведінки і спілкування, які утворилися на основі відсутності певних умов соціалізації та можливостей всебічно засвоювати соціокультурні суспільні цінності.

У наших працях [1; 2; 3; 4] ми довели, що *психосоціальна депривація* особистості є видом психічної депривації, та виявляється як затримка, або/і недорозвинення, або/і несформованість, або/і викривлення, або/і руйнування відповідних параметрів складових її психіки, внаслідок незадоволення нею соціальних потреб, необхідних для розвитку й нормальної життєдіяльності суб'єкта.

Оскільки до соціальних також відносяться потреби у правах і свободах особистості, то їх незадоволення тривалий час призводить до формування асоціальної поведінки, тобто до змін її способу життя і дій, ставлення до суспільства, обов'язків, діяльності, інших людей, зовнішнього й внутрішнього світу, до себе, що, як відомо, регулюється суспільними нормами моралі, естетики й права.

Асоціальна поведінка – це така поведінка, яка порушує соціальні норми (кримінальні, адміністративні, сімейні) і суперечить правилам людського співжиття, діяльності, звичаям, традиціям окремих осіб і суспільства загалом.

На рівні особистості соціально негативна поведінка виявляється у злочинах, правопорушеннях, аморальній провіні, порушеннях правил людського співжиття.

Близький до асоціальної поведінки термін «кримінальна», або «злочинна» поведінка, але за обсягом «кримінальна поведінка» значно вужчий термін, ніж асоціальна, який охоплює ще й інші форми правопорушень і аморальну поведінку.

Незадоволення людиною українського суспільства потреб у правах і свободах на фоні затяжної системної соціально-економічної кризи в Україні, на нашу думку, сприяє розвитку в неї *психосоціальної депривації*. Остання породжує асоціальну поведінку. Насамперед йдеться про порушення правових і етичних норм, які завжди чітко прописані, а в кожній державі існує єдина система правових норм. Разом з цим етичні норми не писані, вони закріплені в традиціях, звичаях, релігії. Всередині своєї моралі людина зберігає ідеали й цінності, а мораль постає способом або формою їх реалізації. Однак, коли порушується мораль, то виникає розрив між єдністю «Я» і «Ти», «Я» та «Інші», «Я» і «Суспільство», що порушує можливість діалогу, порозуміння, єдності. Під час взаємодії з іншими людьми, чий інтереси, гідність, честь, права тощо особистість свідомо або мимоволі ігнорує чи порушує, її поведінку сприймають як асоціальну.

Психосоціальна депривація поділяється на певну кількість підвидів за різними ознаками і виявляється у різних формах. Так, за змістом психосоціальна депривація поділяється на такі підвиди: вікову, престижу, самоствердження, свободи вибору, соціопрощаркову, гендерну, втрати сенсу, безнадійності, статусно-рольову, невизнання, соціально-просторову, комунікації та взаємодії.

Незадоволення людиною потреб у правах і свободах сприяє розвитку в неї, передусім, таких видів психосоціальної депривації як психосоціально-просторової, самоствердження, втрати сенсу, свободи вибору, гендерної, безнадійності, статусно-рольової та невизнання.

У випадку, коли людина не може задовольнити низку потреб у здоровому соціальному життєвому просторі, справедливості, роботі та

моралі через неможливість реалізувати свої права і свободи в даному суспільстві, то вона переживає *психосоціально-просторову депривацію*.

Незадоволення людиною потреб у правах і свободах часто впливає на те, що вона не може задовольнити потреби у самореалізації, самоактуалізації, самоутвердженні. А це значить, що вона переживає *психосоціально депривацію самоствердження*, внаслідок якої порушується, спотворюється цей процес, що часто спричиняє конфлікти (внутрішньоособистісні, міжособистісні, між групові, між особистістю і соціумом), дисгармонію, агресивність, порушення психічного здоров'я тощо.

Коли незадоволена потреба в самоактуалізації, самоствердженні, то це нерідко призводить до різних форм асоціальної поведінки. Разом з цим це зачіпає честь і гідність особистості.

Унаслідок незадоволення людиною своїм функціонуванням, змістом життя через обмеження прав і свобод, коли вона через це поступово втрачає сенс буття, то у неї появляються байдужість, нудьга і розчарування в усьому, а життя стає не цікавим, то в цьому випадку йдеться про переживання людиною *психосоціальної депривації утрати сенсу*. А втративши сенс, людина не може знайти мету в житті, самостійно організувати свою діяльність, знайти сферу для витрачення сил, що викликає підсвідоме роздратування й виливається у внутрішні й зовнішні конфлікти.

Коли через обмеження прав і свобод людина не може задовольнити потреби у свободі вчинків і дій, свободі вибору життєвого шляху, професії та ін., то це значить, що вона переживає *психосоціально депривацію свободи вибору*. Ця депривація є наслідком того, що соціальні умови вимушують людину вчиняти всупереч свободі вибору.

Є випадки, коли через обмеження прав і свобод, людина не може задовольнити потреби, котрі виникли на основі приналежності до тієї чи іншої статі. Значить вона переживає *психосоціально гендерну депривацію*. Ця депривація пов'язана із фактичною нерівністю чоловіка і жінки в суспільстві. Як правило чоловіків-працівників цінують вище, ніж їхніх колег-жінок, на керівні посади стараються призначити особу чоловічої статі. Часто жіноча праця менше оплачувана тощо.

У випадку, коли через незадоволення прав і свобод людина не може досягти своєї визначеної мети, або досягла таких низьких результатів, які не

відповідають її очікуванням, то мова йде про *психосоціальну депривацію безнадійності*.

Інколи виникає ситуація, коли, внаслідок незадоволення потреб у правах і свободах, людина сучасного суспільства не може зробити кар'єру, обійняти високу посаду, досягнути певного соціального становища в суспільстві тощо. На цьому підґрунті в неї розвивається *психосоціальна статусно-рольова депривація*.

Коли людина через обмеження прав і свобод не може задовольнити потреби у визнанні, славі тощо, то вона переживає *психосоціальну депривацію невизнання*. Ця депривація є наслідком, передусім, офіційного ігнорування або замовчування заслуг і досягнень людини в якійсь значущій для неї сфері.

Загалом, наслідки психосоціальної депривації людини через незадоволення нею потреб у правах і свободах виявляються в деформації її самосвідомості, особистісних «викривленнях», порушенні процесу соціального самовизначення, нівелюванні моральних, правових і соціальних цінностей тощо, що спричиняє її асоціальну поведінку.

Таким чином, незадоволення людиною потреб у правах і свободах є підґрунтям для розвитку в неї психосоціальної депривації.

Література

1. Терлецька Ю.М. Вплив психосоціальної депривації викладачів вищої школи на їх емоційне вигорання / Ю.М. Терлецька // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – Том IX. Загальна психологія. Історія психології. Етнічна психологія / за ред. С. Д. Максименка. – Вип. 8. – С. 526–535.

2. Терлецька Ю.М. Вплив соціальної депривації на ефективність професійної діяльності викладачів вищої школи / Ю.М. Терлецька // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – Том. V. Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Вип. 13. – С. 274–283.

3. Терлецька Ю.М. Психічна депривація – порушення нормального функціонування людської психіки / Ю.М. Терлецька // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. –

Том. X. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 25. – С. 477–486.

4. Терлецька Ю.М. Психосоціальна депривація особистості в соціумі / Ю.М. Терлецька : матеріали «круглого столу» в інтернет-режимі (on-line) [«Психосоціальний вимір буття особистості в сучасному суспільстві»] (Львів, 20-22 квітня 2016 року. – електронний ресурс : <http://www.lp.edu.ua/lpnu/kaf.TPP.ua>

Ткач Б.М.

*кандидат психологічних наук, докторант
Інституту психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

ФОРМУВАННЯ АРТИФІЦІАЛЬНИХ ДЕВІАЦІЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Девіантна поведінка виникає у системі індивід-суспільство і є надзвичайно актуальною проблемою. Зараз домінуючим є соціоцентричне розуміння даного феномену, в якому суспільні норми вважаються правильними, а поведінка індивіда може бути нормальною або девіантною. Причиною виникнення девіантної поведінки вважається соціальна дезадаптація, яка обумовлена біологічними, соціальними та психологічними чинникам [1]. Проте недостатньо вивченим залишається походження девіацій у сучасному суспільстві, які штучно формуються свідомо самим суспільством, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Як відомо, поведінка людини визначається індивідуально-психологічними особливостями, її поточним емоційним станом та контекстом, в якому вона перебуває (обставинами). Людина завше є відбитком того середовища, в якому вироста і яке її оточує. Якщо індивід виріс у закритій спільноті і не знайомий з культурою, ціннісно-нормативними стандартами інших суспільств, то просто нереально, щоб він самотійно позбувся прив'язки до власної культури. Людина дивиться на світ крізь свій минулий досвід та запропоновану їй інтерпретацію реконструкцій минулого [2]. Крім того, суспільством свідомо робиться установка на майбутнє своїх членів завдяки: освіті; нав'язуванні певних